

vrenovićeve knjige čitavo poglavlje (str. 349-71), on tvrdi da nije "siguran da je uopće uputno kritički se odnositi prema Lovrenovićevu tekstu, jer to su izričaji, možda je bolje reći uzdasi zaljubljenika u Bosnu i bosanske fratre. O ljubavima nije, dakako, ni potrebno ni uputno sporiti se niti je moguće 'urazumiti' zaljubljenika o pogrešno izabranoj ljubavi" (str. 350). Ali, upadljiviji od njih autorovi su opetovani pokušaji lijepljenja ideoloških plakata. Svjetonazorsku razliku između autora i kritiziranoga, čini se, najbolje bi objasnio sam Lovrenović razlikom dviju paradigma, markušićevske i stepinčevske, životno orijentirane i konzervativno samodostatne. Opreku kao svjetonazorski sudar najzornije je potvrdila prošlost koja nije postala historija, nego je nastavila živjeti u svjetonazorskom polju kojem pripada Krišto. Ona se može otčitati gotovo u svakoj autorovoj rečenici, a analitički pristup nije potreban: svaki bolji gimnazijalac, opremljen dostatnim znanjem i spoznajnom otvorenosću, mogao bi, bez ikakvih analitičkih napora, dekonstruirati neutemeljenu kritiku.

Zbog ovakvih osobina autora je lako strukovno odbaciti, u toj lakoći nema ništa problematično, osim jednoga elementa koji se nalazi onkraj same strukovne kritike. Ovom se autoru, institucionalno i svjetonazorski blisku kleričkim krugovima, posrećilo, kao još nekolicini, da ustanovljuje hrvatsku katoličku historiografiju, pa valja očekivati da će njihova znanost još zadržati kritički nesposobne pojedince u zabludi.

***

Lijepljenje ideoloških plakata na pronađene povijesne krivce zajednička je akcija dvojice povjesničara. Samo, dok je Ekmečić pročitao svu relevantnu građu o svome predmetu, uložio u istraživanje veliku energiju i zanimljivo, kadšto i provokativno formulirao svoje stavove, Krišto nije učinio ništa od toga. Premda obojica pripadaju spavačima koji snivaju devetnaestostoljetni historiografski san, drugoga

se može lako zanemariti, ali prvoga ne može: kritička dekonstrukcija prvoga može biti spoznajno korisna, dok u slučaju drugoga ona nije ništa više od gubitka vremena. Žilavost romantičkoga pasatizma – da se poslužim sintagmom Zorana Kravara – još uvijek nadahnjuje južnoslavenske etnohistoriografije.

Formalnu slabost paralelna prikaza djela dvojice autora čini usporedba neusporedivoga: stavivši Ekmečića i Krišto – autore posve različitih intelektualnih i strukovnih formata – u isti tekst, logikom sama okvira, ne hoteći, umanjio sam prvoga, a uvećao drugoga. U skladu pak sa strukovno odgovarajućim autorskim formatom, na primjer, prikladniji od ovoga bio bi usporedan prikaz Ekmečićeve knjige i posljednjega djela njegova beogradskoga kolege, nedavno preminuloga Sime Ćirkovića, naslovljena *Srbi među europskim narodima*, objavljena u hrvatskom izdanju iste godine kad se pojavilo Ekmečićevo u drugom beogradskom izdanju. A takav bi prikaz, zacijelo, zahtijevao analizu dublju i širu od one koja se minimalno provodi u recenziji.

Ladislav Tadić, 1980, Sarajevo, studirao filozofiju i teologiju, zanima se književnoteorijskim i povijesnim temama (osobito kasnom antikom i srednjim vijekom). Trenutno piše knjigu o tzv. bogumilskom kompleksu u djelu Miroslava Krležu.

Dva Churchilla

Churchill se dogodilo da demokrati diljem britanskih kolonija protiv njega pjevaju njegove vlastite budnice – nova knjiga Richarda Toyea, jednog od najbistrijih mladih britanskih povjesničara

Johann Hari

Richard Toye: *Churchill's Empire; The World That Made Him and the World He Made* (Churchillovo carstvo; Svijet koji ga je stvorio i svijet koji je stvorio), Macmillan, 2010, 484 str, cijena 25 £

Winston Churchill ostat će zapamćen kao čovjek koji je vodio Britaniju kroz njezine najslavnije trenutke – ali što ako ju je odveo i u one najsrमतnije? Osim što je na noge podigao čitavu naciju kako bi spasio svijet od nacista, što ako se istovremeno borio za surovu prevlast bijelog čovjeka i za vlastitu mrežu koncentracijskih logora? Ovo goruće pitanje izvanredne i uznemirujuće nove povijesti Richarda Toyea pod nazivom *Churchillovo carstvo* dopire čak do Ovalnog ureda.

George W. Bush postavio je veliku namrgođenu bistu Churchilla pokraj svojega radnog stola u Bijeloj kući, pokušavajući se na taj način poistovjetiti s Churchillovim herojskim otporom fašizmu. Barack Obama poslao ju je nazad u Britaniju. Nije teško pogoditi zašto: za vrijeme Churchillove vladavine njegov djed, Hussein Onjango Obama, porijeklom Kenijac, dvije godine je bio zatvoren i mučen bez suđenja samo zato što se opirao Churchillovu carstvu.

Mogu li se pomiriti ta dva nespojiva Churchilla? Živimo li istovremeno u svijetu koji je on pomogao spasiti i u svijetu koji je pomogao uništiti? Toye, jedan od najbistrijih mladih britanskih povjesničara

ra, na ta je pitanja pokušao dati nepristrane odgovore. Churchill je rođen godine 1874. u Britaniji koja je upravo tada na karte svijeta ucrtavala svoju imperijalno-ružičastu boju, no po cijenu krvavo-crvenog oplakivanja dalekih zemalja. Ispričali su mu jednostavnu priču: superiorni bijeli čovjek pokorava primitivne tamnolute domoroce i donosi im blagodat civilizacije.

Čim je mogao, Churchill je odmarširao sudjelovati u „mnogo slatkih malih ratova protiv barbarskih naroda“. Ipak ga je u dolini Svat, u današnjem Pakistanu, na tren obuzela sumnja. Shvatio je da se lokalno stanovništvo brani zbog „prisutnosti britanskih trupa u zemljama koje je smatralo svojim“, jednako kao što bi to činila i Britanija kada bi bila napadnuta. No Churchill je brzo potisnuo tu misao i umjesto toga zaključio da je naprosto riječ o poremećenim džihadistima, čije je nasilje objašnjavao „snažnom primitivnom sklonošću prema ubijanju“.

Dragovoljno je sudjelovao u pohodima u kojima su poharane čitave doline, pišući: „Napredovali smo sustavno, selo po selo, razarajući kuće, zatrpavajući bunare, rušeći kule, sjekujući bogate krošnje, paleći usjeve i uništavajući spremišta u našoj namjeri da kaznimo i devastiramo.“ Zatim je odjurio u pomoć rekonkvisti Sudana, gdje se hvalio da je osobno ustrijelio barem tri „divljaka“.

Mladi je Churchill jurišao od jedne do druge imperijalne strahote, braneći svaku u kojoj bi se našao. Kada su u Južnoj Africi izgrađeni prvi koncentracijski logori, izjavio je da oni uzrokuju „najmanju moguću patnju“. Barem 115 tisuća ljudi pometeno je u njih, a 14 tisuća je umrlo, no jedino o čemu je Churchill pisao bila je „iritacija činjenicom da je kafirima dopušteno puhati na bijelce“. Poslije se hvalio svojim doživljajima. „To je bilo prije nego što se ratovanje izrodilo“, rekao je, „Bilo je veoma zabavno galopirati okolo naokolo.“

Nakon što je 1900. izabran u Parlament, kao dio političkog programa zahti-

Richard Toye

jevao je sve više osvajanja, što je temeljio na svojem uvjerenju da „arijska rasa mora trijumfirati“. Kao ministar rata, a potom i ministar kolonija u 1920-ima, pustio je zloglasne *Black and Tans* da pale domove i tuku civile u katoličkoj Irskoj. Kada su se Kurdi pobunili protiv britanske vlasti u Iraku, rekao je: „Snažno se zalažem za korištenje otrovnog plina protiv neciviliziranih naroda“, ono bi „proširilo živahan strah.“ (Neobično je da Toye ne citira ove riječi.)

Naravno, lako je odbaciti kritike na račun takvih postupaka pozivajući se na anakronizam. Ta nisu li tada svi u Britaniji tako razmišljali? Jedno od najupečatljivijih otkrića Toyeva istraživanja jest da doista nisu: čak i u to vrijeme, Churchill je smatran jednim od najbrutalnijih i najsurevovijih zastupnika britanskog imperijalizma. Najjasnije se to pokazalo u njegovu stavu prema Indiji. Kada je Gandhi započeo svoju kampanju mirnog otpora, Churchill je bjesnio da „bi ga zavezanih ruku i nogu trebalo poleći kod delhijskih vrata i pustiti da ga pregazi ogromni slon kojega će jahati novi potkralj.“ Poslije je dodao: „Mrzim Indijce. To je divlji narod s divljom religijom.“

Njegova je mržnja ubijala. Ilustracije radi, godine 1943. u Bengalu je izbila glad uzrokovana, kako je dokazao ekonomist i dobitnik Nobelove nagrade Amartya Sen,

lošom britanskom upravom. Na zaprepaštenje mnogih svojih kolega, Churchill je bijesno izjavio da su sami krivi „jer se množe kao zečevi“ i mjesecima odbijao poslati pomoć dok su stotine tisuća ljudi umirale.

Među Churchillovim žrtvama Husein Onjango Obama izdvaja se samo po jednome: njegova je priča spašena od zaborava prošlosti. Churchill je vjerovao da su brdoviti predjeli Kenije, najplodniji u zemlji, jedini prikladni za obitavalište bijelih doseljenika te je odobrio izgon lokalnih „kafira“. Kada se pleme Kikuyu pobunilo protiv Churchillove poslijeratne premijerske vlasti, njih otprilike 150 tisuća pod prijetnjom oružjem otjerano je u koncentracijske logore, koje je povjesničarka Caroline Elkins poslije nazvala „britanskim gulagom“. Obama se nikada nije potpuno oporavio od mučenja kojemu je podvrgnut.

Ovaj Churchill je stvaran, i mračan – no to nije i jedini Churchill. On je također uočio nacističku prijetnju daleko prije samodopadnog britanskog establišmenta, a njegovo bi se izvanredno predvodništvo doista moglo nazvati presudnim čimbenikom pri iskorjenjivanju hitlerizma iz Europe. Toye nije Nicholson Baker, grozni pseudopovjesničar čija je nedavna knjiga *Human Smoke* poistovjetila Churchilla s Hitlerom. Toye se tu izvrsno snalazi, jasan je i decidan.

No kako pomiriti dvojicu Churchilla? Je li njegov moralni otpor nacizmu bio samo varka koja je skrivala činjenicu da je njegova jedina želja bila obraniti britanski imperij od rivala? Toye citira Richarda B. Moorea, američkog borca za ljudska prava, koji kaže da je „rijetka i sretna okolnost“ da su se u istom trenutku podudarili „vitalni interesi britanskog carstva“ i interesi „ogromne većine ljudske vrste“. No možda je to nedovoljna pohvala. Da je Churchill bilo stalo samo do spašavanja imperija, vjerojatno bi se bio nagodio s Hitlerom. Ne: njegovo je gađenje prema nacizmu išlo dalje od toga. Možda je bio nitkov, ali je znao prepoznati većeg nitkova

od sebe – i moguće je da je ta povijesna nijansa zaslužna za slobodu koju danas uživamo.

To je veliki, trajni paradoks Churchillova života. Predvodeći borbu protiv nacizma, proizveo je neke od najpoetičnijih prozaičkih tekstova ikada napisanih u obranu slobode i demokracije. U njima nije bilo mjesta za crnce ili Azijce, no, kako je kazao ganski nacionalist Kwame Nkrumah, „sve te lijepe hrabre riječi o slobodi, razaslane na četiri kraja svijeta, zakorijenile su se i izrasle i ondje gdje nisu trebale.“ Churchill je doživio da demokrati diljem britanskih kolonija protiv njega pjevaju njegove vlastite budnice.

Na kraju su riječi velikoga, slavnoga Churchilla koji se opirao diktaturi zasjenile djela okrutnoga i skućenog Churchilla koji ju je pokušao nametnuti obojenim ljudima svijeta. Toje se prekrasno poigrava s tim dvosmislenostima. Činjenica da živimo u vremenu u kojem se slobodna i neovisna Indija uzdiže kao svjetska velesila koja polako nadmašuje Britaniju, a unuk „divljaka“ iz plemena Kikuyu najmoćniji je čovjek na svijetu, opovrgava Churchilla u njegovu najružnijem izdanju – a najboljemu Churchillu donosi slatku pobjedu kojoj se nije ni nadao.

PREVELA: Dunja Horvat

Izvornik – Johann Hari: *The Two Churchills, The New York Times*, 12. 8. 2010.
URL: http://www.nytimes.com/2010/08/15/books/review/Hari-t.html?_r=1&nl=books&emc=bookupdate ma3

Johann Hari, 1979, jedan je od najpoznatijih publicista anglofone sfere, redovito objavljuje u londonskome dnevniku *The Independent*. Velik broj njegovih tekstova dostupan je na autorskom blogu, URL: <http://johannhari.com/>

Bilješke za buduću knjigu

Teza da Gavellini teorijski spisi mogu biti izravan poticaj za konkretan kazališni rad razrađena je – bez ozbiljne uredničke ruke – u formalno kaotičnoj knjizi koja na kraju funkcionira kao kupus-salata

Una Bauer

Anja Maksić Japundžić, *prir.: Dijalozi o Gavelli*, Biblioteka Eurokaz, knj. 3, Eurokaz, Zagreb, 2009, 240 str.

Dijalozi o Gavelli, knjiga koju je priredila Anja Maksić Japundžić, pisani je trag radionice o Branku Gavelli koju je, zajedno s Kulturom promjene SC-a, organizirao Eurokaz, ujedno i izdavač knjige. Radionicu je vodio Branko Brezovec, u dva navrata po tjedan dana u 2008, a na njoj su sudjelovali razni kazalištem zaraženi ljudi, kako studenti i studentice raznih odsjeka ADU, tako i “profesionalci” u tehničkom smislu tog termina, dakle glumci i glumice, kazališni redatelji i dramaturzi, plesačica i koreografkinja, performer, kazališna kritičarka, nekoliko profesora i asistent na ADU te inspicijent teatra &TD i simpatično imenovana “prijateljica kazališta”, pedijatrica u mirovini. Radi se o, na prvi pogled, šarolikoj i dinamičnoj kombinaciji različitih tekstualnih formi, od zabilješki izjava polaznika radionice, preko citata raznih praktičara i teoretičara kazališta, do opisa glumačkih vježbi i razgovora o njima. Čini se da je stvar temeljno izvrsno postavljena. Riječ je, dakle, o ukoričavanju raznih isprepletenih glasova onih koji se žele aktivno, akutno ili kronično baviti Gavellinim nasljeđem, onih koji žele teoretizirati i prakticirati gavellologiju, kako bi se svjedočilo tome koliko su Gavel-

lini mišljenje i praksa i dalje aktualni. Takva ideja eksplicitnog “aktiviranja” Gavelle kroz dijalog različitih glasova čini se u skladu sa (pedagoškim) mišljenjem kojeg ne želim nazvati trendom, jer bi to značilo da će biti kratkog daha, čiji je teorijski temelj Rancièreov *Učitelj neznanica*. Na prvi se pogled čini da je riječ o temeljnom preispitivanju ideje podučavanja i uloge učitelja odnosno profesora kao nekog koji “objašnjava” i o inzistiranju na emancipaciji podučavanog. Takvom tipu reorganizacije mišljenja o podučavanju, koje je još uvijek maksimalno hijerarhizirano u Hrvatskoj, mogu se samo veseliti. Zato mi se razbarušena knjiga dijaloga o Gavelli učinila kao početak temeljnog preispitivanja te prakse.

Međutim, početak knjige sugerira da čitam nešto bizarnije od kakva prijedloga nove pedagogije. Anja Maksić Japundžić u uvodnom slovu objašnjava da je knjiga nastala iz zabilješki koje su ona i Iva Srnc vodile tijekom radionice. Odlučile su, potom, da te bilješke neće dati na autorizaciju jer bi ona “odnijela kakvu-takvu povezanost naših promišljanja i dinamiku odnosa” a “prepravke bi učinile materijal monološkim” pa su stoga materijal odlučile “predstaviti u trećem licu” (str. 14). Zaista ne znam kako da po svojoj savjesti ne postavim pitanje zašto se radionica nije snimala i zašto se to što su polaznici radionice govorili nije potom transkribiralo. Odgovor na to pitanje, doduše, implicitno stoji u knjizi. Njegova bit je, zapravo, ovo: “to bi tražilo koncentraciju koja bi se izdužila u beskraj”. Iako mi je šarmantna iskrenost Anje Maksić Japundžić, osjećam da me netko vuče za nos. Da, takav bi pothvat bio ogroman, težak, nezahvalan, proklet i svakakav. Ali ako se već odlučilo raditi knjigu dijaloga, koja jest iznimno zahtjevan posao, jedini način rada koji uredničkom poslu odaje dužno poštovanje jest onaj koji uključuje veliki trud i koncentraciju. Ako želite govoriti o dijaloškoj metodi, morate poštovati ono što ljudi govore. Poštovati ono što ljudi govore znači navesti ono što su zaista rekli, a ne ono što je netko usput ulovio ograničen svojim izostankom stenografskog treninga. Kako